

Uitzoeken en verbeelden.

Dankwoord bij uitreiking Saskia Poldervaartprijs
Amsterdam, Aletta 4 november 2011

Ik ben om twee redenen extra blij met deze prijs:

Ten eerste omdat het de Saskia Poldervaartprijs is. Ik beschouw Saskia al heel lang als een geestverwant:

- vanwege het soort feministe dat zij is: meer van 'wij vrouwen eisen' dan van 'wij vrouwen zijn', oog voor verschillende posities van vrouwen en andere sociale ongelijkheden en sociale bewegingen.
- Haar betrokkenheid bij het onderwijs.
- Het soort onderzoeker dat zij is: nieuwsgierig naar historische en internationale ontwikkelingen, maar zich ook bezighouden met wat hier en nu gebeurt, daarover publiceren en polemiseren. Als redactielid van Vernieuwing wist ik: Saskia was een academica die je nog kon vragen om een 0-publicatie in het Nederlands.
- Verder was je altijd van woongroepen (ik woon er nog steeds in) en hebben wij een hele leuke gemeenschappelijke vriendin, Saskia O, waardoor wij elkaar toch minstens 1 keer per jaar zien.

Ten tweede ben ik blij met de prijs, omdat hij voor mijn hele oeuvre is, inclusief de Tussentuin, de buurtkrant Oude Westen en de aktie voor behoud van het sociaal en cultureel kapitaal in de Sint-Mariastraat. Want ik onderzoek sociale bewegingen en ik ben ervan. Ik wil daar iets van laten zien, de plaatjes, en over vertellen.

Mijn onderzoeken gaan over sociale bewegingen op het niveau van het alledaagse: over manieren van rondkomen, vooruitkomen en samenleven, en over de relatie tussen die alledaagse tactieken en de bestaande machtsverhoudingen, het dominante vertoog, de strategieën

Verder ben ik erg van de hoe-vragen, zowel binnen als buiten de wetenschap. In de jaren tachtig was 'Waarom vrouwen moederen' van Nancy Chodorov populaire kost onder feministes. Ook bij mij, maar mijn eerste boek na mijn proefschrift heette: Hoe vrouwen moederen. Hoe vrouwen moederen: als ze een groot gezin hebben, als ze een baan ernaast hebben, als het hun kleinkinderen zijn en als ze net in Nederland wonen. Rond die thema's hebben Simone Nijboer en ik in 1995 in sociaal gemixte wijken in Rotterdam focusgesprekken georganiseerd. Als je mensen vraagt naar het hoe, dat heb ik van Merton geleerd, dan krijg je de emoties, argumentaties en hun sociale kennis er gelijk bij. En de verhalen over wat ze van huis uit hebben meegekregen, vanzelfsprekende manieren van kijken en doen. Hun levenstraject, levenswijze, ingebouwde habitus, hoe ze het toch ook anders willen doen dan hun moeder, en dat ze daarvoor steun zoeken bij vrouwen in een vergelijkbare positie en met vergelijkbare ambities.

Tactische verwantschappen' noem ik dat soort vriendenschappen.

Daar zit tactieken in (de term is van De Certeau): eigen manieren van omgaan met bestaande ruimte en voorzieningen, de manier waarop zaken geregeld zijn, toe-eigenen van onderop. En verwant voelen en een verwantschap aangaan en onderhouden.

Ruim tien jaar later, in het onderzoek over vrouwelijke huwelijksmigranten, vroegen Mieke de Wit en ik ook naar het hoe. We vroegen niet: waarom bent u met deze Nederlandse ingezetene getrouwd? Het antwoord weten we wel: om het geluk te vinden: de liefde, een man, gezin, welvaart, ontwikkelingskansen en wat nog meer voor iemand 'geluk' kan zijn. Nederlanders schijnen een van de gelukkigste volken van de wereld te zijn (vraag me niet hoe ze dat onderzocht hebben), maar ze zijn tegelijkertijd erg tegen gelukzoekers. Dat geluk is van ons, daar mag niemand aankomen, en straks komen ze allemaal hier ons geluk afpakken. En houdt die Russische Olga wel van onze Hans, of komt ze voor zijn centen? Die meningen en twijfels kennen de huwelijksmigranten en worden allemaal ingecalculeerd in het antwoord op een waarom-vraag over hun partnerkeuze, dus zo'n vraag heeft geen zin. En ik vind het ook niet belangrijk, eerlijk gezegd. Voor mij zijn die vrouwen gewoon 'gelukzoekers' net als ieder ander. Wat wij wilden weten was: hoe zij hier hun weg vinden, een zelfstandige positie veroveren, zich verder ontwikkelen. Van wie ze steun krijgen, of niet. Welke interne en externe belemmeringen ze tegen komen.

Extern kan zijn: een lastige of onverschillige man, een aandachtvretende schoonmoeder, een ongastvrije omgeving, onderwaardering van diploma's, een inburgeringsdiploma dat nergens toe leidt, in plaats van opleidingstrajecten opvoedingscursussen krijgen, discriminatie op de arbeidsmarkt.

'Intern' slaat op: hoe zitten vrouwen hun eigen ontwikkeling in de weg? Dat krijg je niet zomaar op tafel, want mensen vertellen makkelijker hoe ze door iemand of iets anders worden tegengehouden. Om dat te doorbreken, hadden we 'de grote smoesjes-show'.

Mieke de Wit is filosoof én theatervrouw, de theaterfoto's die langs komen zijn van het stuk In het vreemde koren staan, dat zij n.a.v. dit onderzoek met 7 huwelijksmigranten maakt. Maar zij heeft ook in het onderzoek allerlei theatertechnieken ingebracht om herinneringen naar boven te halen en persoonlijke zaken in een groep bespreekbaar te maken zonder een therapiegroep te worden.

We hebben met veertien groepen vrouwen gemiddeld vier keer gepraat, en de grote smoesjes-show was een van de succesnummers.

Gebaseerd op Oprah Winfrey-show. Die is internationaal bekend. De vrouwen kwamen uit 20 verschillende landen, maar we hoefden nooit de formule uit te leggen.

Oprah (Mieke) stelt een persoonlijk probleem aan de orde.

Dan vertelt een beroemdheid (dat was ik natuurlijk!) dat ze daar ook zo'n last van heeft.

Dr Phill, een vrouw uit de groep, er was altijd een vrijwilliger, doet de analyse.

En dan komen 'gewone mensen' hun verhaal vertellen. En hoe erger en eerlijker het verhaal hoe groter het applaus.

Zo werkte het bij ons ook. Nadat ik voor had gedaan welke omtrekkende bewegingen ik maak voordat ik begin met een nieuw stuk, (opruimen, heel herkenbaar), gingen alle vrouwen op de stoel bij Oprah Mieke zitten om hun smoesjes te vertellen. Hoe ze niet doen wat ze eigenlijk zouden moeten doen om een stap vooruit te zetten.

Veel kwaaltjes, mag niet van mijn man, het is ramadan, vergeten, ik weet niet waar het is, mijn schoonmoeder zei dat het daar niet veilig was, kleine kinderen, ik kreeg visite, ik was moe.

Dr Phill velde vaak een hard oordeel: *kiezen voor het makkelijke*, maar verzachtte het weer met: *te weinig zelfvertrouwen*. ‘We zijn lui’ en ‘we durven niet.’ Wat we ook zagen, was wat Jill Johnson de ‘tirannie van de realiteitszin’ noemt: niet (meer) geloven dat het veel beter zal worden, en er dus maar niet in investeren. Soms leek hun houding en gedrag op ‘tegencultuur’ (een term van Ogbu, Willis, meestal gebruikt in verband met jongeren): niet meedoen met dat emancipatiegedoe omdat je denkt dat je toch geen kans krijgt, en ergens anders je status uit halen, een perfecte moeder, een vrome vrouw, spullen. Bv de vrouwen die in het warme clubhuiszaaltje hun jas aanhielden, want daaronder hadden ze alleen een peignoir, ze hadden zich niet aangekleed. Die deden niet mee aan de smoesjes-show. Door hun bonkige houding, die grijze tentjas en de hoofddoek wat extra naar voren leken ze op die sturse jongens met lage kruisbroeken en kingsize jacks met capuchon.

Na het praten, lachen en huilen over de smoesjes spraken we over de manieren waarop het gebrek aan (zelf)vertrouwen en discipline werd overwonnen, hoe vrouwen de pauzeknop weer hadden uitgedrukt. Verbeelding speelde een belangrijke rol: jezelf in een andere leefwereld kunnen verbeelden. Wat helpt, zijn aansprekende dichtbije voorbeelden, andere praktijken en andere verhalen.

Dat is ook de kracht van de utopisch socialisten waar Saskia haar promotieonderzoek over deed, maar verbeelding en verbeeldingskracht heeft ook betrekking op het werk van een onderzoeker/schrijver. Als ik een praatje over huwelijksmigranten houd, begin ik altijd over een Russische Olga en in de tweede zin zeg ik dan, want u weet de helft van de huwelijksmigranten trouwt met een autochtone Nederlander. Even een andere dia erin schuiven. En als iemand de term ‘onbereikbare groepen’ gebruikt, laat ik daarna het woord ‘ontoegankelijk’ vallen. Als afsluiting van het onderzoek naar vrouwenzaken in de wijk Schiemond hebben we een vrouwenfeestje georganiseerd en daarvoor heeft een professionele decorbouwster een mooie en tegelijkertijd troosteloze plek aan de Maas omgetoverd in Surinaams pleintje. Een hoekje hebben we ingericht voor een fotoshoot en daarvan hebben we ansichtkaarten gemaakt. Die foto’s gingen ook langs. Ze laten zien: deze vrolijke mooie vrouwen en deze prachtige plek, dit is ook Schiemond, een wijk die vanaf het begin geproblematiseerd werd door het hoge percentage eenoudergezinnen. Verbeeldingstactieken van een onderzoeker, met hulp van andere vakvrouwen. De decorbouwster (Marleen van Wijgerden) en de fotografe (Karin Oppeland) zijn goede professionals en de geraniums kwamen van mijn broer, ook een vakman, en dat maakt allemaal uit. Zoals mijn boeken veel mooier én effectiever zijn geworden sinds mijn samenwerking met ontwerpster Karin ter Laak. En de foto’s van Regina Wieringa in het boek over de Copy Corner de perfecte aanvulling zijn op mijn woordverhaal.

Door het maken van het boekje over de Sint-Mariastraat (het cultureel kapitaal van een afgeschreven straat) ben ik me nog wat bewuster geworden van die verbeeldingskant van onderzoekswerk.

Het boekje over de Sint-Mariastraat is geen onderzoekreportage, maar een discussiestuk.

Aanleiding: vage plannen om de jarenlang verwaarloosde huizen en winkels (ik zit met mijn bureau in een van de winkels) te verkopen als kluswoningen om de creatieve klasse aan te trekken.

Mailtje naar de regiomanager van de woningcorporatie.

Die creatieve klasse woont er al, ze is misschien niet zo rijk als jullie wensen, maar ze hebben heel interessant ander kapitaal. Ik kan het laten zien.

Ga je gang.

Eigen burens ondervragen.

Met naam foto en huisnummer erin, dus dan moeten ze het wel op de komma nauwkeurig eens zijn met de tekst.

Dat ging eigenlijk wonderwel goed.

Behalve op 1 onderwerp: burenhulp.

Als ik er naar vroeg, kwamen ze niet op voorbeelden. Als ik ze zelf noemde, want ik zie vanuit mijn winkel wel eens wat, dan zeiden ze: ja, maar dat is vanzelfsprekend of ja, maar dat vind ik leuk. En ik mocht er niets van opschrijven. Want ze wilden niet als ‘moeder Theresa’ in het boekje en ze wilden hun burens niet als hulpbehoevend neerzetten. Dit was het enige onderwerp waarover ik – soms per woord - moest onderhandelen. En dat heeft me opnieuw aan het denken gezet over hoe er in Nederland gepraat en geschreven wordt over ons samenlevingsklimaat. Hoe dat beeld van individualisering, segregatie, onveiligheid, het lage morele peil en de mislukte multiculturele samenleving onder andere tot stand komt en in stand wordt gehouden.

Arnold Reijndorp en ik leveren al een aantal jaren een bijdrage aan een cursus voor gebiedscoördinatoren van gemeentes en woningcorporaties. Vast onderdeel van onze twee lesdagen is een oefening over Het Portiek. We gaan dan met de cursisten na wat de consequenties zijn van hun professionele vocabulaire voor hun beoordeling van de mensen en het samenlevingsklimaat in het portiek. Naast ‘sociale cohesie’ zetten wij dan – op basis van wat wij in onze wijkonderzoeken horen - bv ‘vriendelijke afstandelijkheid’, in combinatie met ‘weten dat je in nood bij elkaar terecht kunt’ een heel effectieve samenlevingstactiek als je dicht op elkaar woont met mensen voor wie je niet gekozen hebt.

We weten natuurlijk ook wel dat wat mensen als bewoner vertellen ook gefilterd is door bestaande verhalen. Wij gaan niet met lijstjes langs de deur met vragen als ‘De mensen in deze straat hebben goed contact met elkaar’. Of ‘ik voel me het laatste half jaar veiliger in mijn buurt’. ‘Of als ik jongens aan een auto zie klooiën, dan stap ik erop af’. Eens-oneens op een vijfpuntschaal. Vragen die ik als bewoner van een ‘probleemwijk’ vaak voorgeschied krijg. Met open interviews met hoe-vragen kom je er beter achter wat mensen in welke situatie doen en hoe ze dat beargumenteren. Maar sommige dagelijkse praktijken zijn te vanzelfsprekend, te vluchtig, te terloops en/of ze passen niet in de grote lijn van hun verhaal, in hoe ze gewend zijn naar zichzelf, anderen en de wereld van nu te kijken, en met wat ze op tv zien. Dus het kan ook nuttig zijn als de onderzoeker zelf kijkt en voorlegt wat zij ziet.

Dat hebben we in de Copy Corner gedaan. Klaas Hekman had gezegd: Jo, je moet eens onderzoek in de Copy Corner doen. Daar vind je echt de nieuwe generatie Rotterdammers, studenten, kinderen van de immigranten die over twintig jaar voor ons Rotterdam gaan runnen. Corrie Kreuk en ik hebben vijf maanden een dag in de week in de Copy Corner gezeten en gekeken. We hebben alleen de laatste weken kort met de verschillende soorten klanten gepraat en zeker niet over hun toekomstplannen. Daar ging het ons even niet om. We wilden weten waarom Klaas zo optimistisch thuis komt van een bezoek aan de Copy Corner. Geïnspireerd door stadsonderzoekers als Goffman, Lofland, Soenen en Jacobs, hebben we gekeken naar wat daar wordt uitgewisseld, hoe mensen zich presenteren, wat de rol is van de winkeliers (vakmanschap, humor), de plek, de inrichting, de rol van de herhaling. We hebben vergelijkbare winkels gezocht en getest. En nagedacht: wat is het belang van die vluchtige

ontmoetingen, en wat zijn randvoorwaarden voor het ontstaan van ‘publieke vertrouwdheid’ en het bijstellen van onderlinge beelden tussen mensen en groepen die niet vanzelf intimi van elkaar worden.

In het boek staan, naast de analyses en praktische suggesties, de verhalen en de beelden. Over de nieuwsgierige blikken, de grapjes, elkaar even helpen, het afluisteren, de onverwachte ontboezemingen, de beleefde onoplettendheid, de irritaties, het groeten, het opruimen van de nietjes, het naar binnen en naar buiten kijken etc.etc. En gezien de recensies en reacties worden de lezers daar net zo optimistisch van als Klaas.

En dat kan geen kwaad. Deze wereld heeft behoefte aan *militant optimisme*, hoorde ik Dan Thompson vorige week zeggen: ‘People who are committed to improving society and prepared to organise and do it themselves.’ Dan Thompson is kunstenaar, hij is de man van het Empty Shops Network, en hij is de aanstichter van #riot clean up, na de rellen in Londen deze zomer. Gezeten achter zijn tv in een stadje in de provincie werd hij bij het zien van de beelden van de rellen met name geraakt door het verhaal van een kapper, een 78-jarige man die uit pure geldnood nog knipte, en wiens zaak ook vernield was. Dan had getwitterd: laat iedereen een bezem en een pot thee pakken en gaan opruimen en met de getroffen mensen thee drinken. Daarna hield het twitteren niet meer op en kwam diezelfde nacht nog een grote en massale opruim- en persoonlijke hulpactie op gang; inclusief geldinzameling voor de beroofde Maleisische student. Mensen werden er erg vrolijk van; dit was gelukkig ook nog steeds Londen.

In het klein en veel rustiger heeft de Tussentuin, de tijdelijke tuin die we met een groepje buurtbewoners op een slooplek in ons blok hebben gecreëerd, en Entertuinment, het podium en het muziekprogramma, ook zo’n optimistisch voorbeeld-effect. Mensen blijven maar zeggen hoe mooi ze het vinden en Wolbert van Dijk, buurman en ontwerper van de tuin, helpt nu twee andere bewonersgroepen met de vergroening van hun plein en straat. Tegelijkertijd realiseer ik me goed dat zo’n Tussentuin en vergelijkbare bewonersinitiatieven en dat geldt ook wel voor het boek over de Copy Corner momenteel de wind mee hebben. Een groeiend deel van Nederland heeft erg genoeg van het chagerijn. Het dominante beleidsverhaal is dat we het in de toekomst zelf moeten doen, vanwege inkrimping van de verzorgingstaat en omdat sommige uitbestede collectieve regelingen niet goed werken. En door de crisis tobben gemeentes met lege panden: gesloten bibliotheken, wegbezuinigde welzijns- en cultuurinstellingen, opgeheven winkels en daarnaast nog de gaten van bouwprojecten die niet doorgaan. Al die zelf bedachte en bijna voor niks uitgevoerde tijdelijke invullingen zijn voor hen een uitkomst.

Het boek Gelukzoekers daarentegen is na een jaar door uitgeverij Artemis uit de handel genomen, althans de papieren versie, omdat het niet goed verkocht. Mijn initiatief om dwarsverbanden te leggen tussen verschillende soorten kritische vrouwen-en-migratie-wetenschappers heeft wel een mooi boek opgeleverd (de portretten) maar niet de gehoopte invloed op de publieke discussie over integratie en immigratie. Nederland houdt nog steeds niet van gelukzoekers, ook niet in de vorm van een 18jarig Limburgs sprekende ex-Angolees. En zeker niet als er daar misschien wel 75 van zijn. En de Sint-Mariastraat, we hebben nog een eigen onderzoek van de fundering laten uitvoeren, we hebben veel vergaderd met de woningcorporatie, en de gemeenteraad bestookt, we hebben de moed nog niet opgegeven, en briefjes ‘wij blijven’ opgehangen, maar in het huidige plan van de woningcorporatie zit 15% huurwoningen en die worden voor de meesten nog te duur.

Kortom, vanwege de kracht van de verbeelding is het nuttig om voorbeelden te onderzoeken en in beeld te brengen van emancipatie, toe-eigening van onderop, alledaagse rondkom-, vooruitkom en samenleefactieken, en hoe het ook anders kan. Ik ga volgend jaar met Corrie de werkwijze en omgangsvormen in het vadercentrum in het Haagse Laakkwartier onderzoeken, daar hebben we heel veel zin in. Tegelijkertijd blijft het nodig om de mechanismes te onderzoeken die de sociale ongelijkheid en het chagerijn in stand houden. En de relatie daartussen. Deze prijs is voor mij een ontzettende opsteker om met beide – bij leven en welzijn – nog een tijd mee door te gaan. Jury, en vooral Saskia, bedankt. En leuk dat jullie er allemaal zijn om dit met mij te vieren. Even klaar met het hoe, tijd voor hoera!

Joke van der Zwaard